

Aleksandra HACHUŁA¹

Pod merytoryczną opieką – dr. Marka BODZIANY

BIAŁORUSINI W POLSCE JAKO MNIEJSZOŚĆ NARODOWA

Abstrakt: Artykuł opisuje szeroko pojmowaną problematykę mniejszości narodowej białoruskiej w Polsce. Poruszono w nim takie zagadnienia, jak legislacyjno – prawne aspekty statusu Białorusinów na ziemiach polskich, rozmieszczenie geograficzne w świetle danych statystycznych z 2002 roku a także społeczno – kulturowe problemy koegzystencjalne tej narodowości w odniesieniu do czynników antropologicznych.

Słowa kluczowe: mniejszość narodowa, Białorusini, stereotypy, uprzedzenia

WSTĘP

W przepisach prawa międzynarodowego trudno doszukać się konkretnej definicji *mniejszości narodowej*, a akty, które uchwalone zostały w celu zapewnienia ochrony, często nie wskazują jednoznacznie do, do kogo konkretnie się one odnoszą. Powszechnie za mniejszość narodową uznaje się oddzielną grupę ludzi, która od rdzennych mieszkańców danych terenów różni się krajem pochodzenia, językiem, kulturą, a także wyznawaniem innej religii. Mniejszość narodowa zazwyczaj zamieszkuje tereny, które graniczą z jej rodzinnym państwem, choć ze względu na coraz mniejsze bariery językowe coraz częściej występuje zjawisko diaspor². Ze względu na to, że mniejszości narodowe mają wykształcone poczucie odrębności oraz posiadanie autonomii często spotykają się z nietolerancją, dyskryminacją, a co za tym idzie, prześladowaniami, choć w dzisiejszych czasach jest to zjawisko mało powszechne.

Dla potrzeb niniejszego artykułu zasadne jest dokonanie charakterystyki mniejszości narodowej w oparciu o artykuł 2 ust. 2. *Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*. W świetle jej przepisów, za mniejszość narodową uznaje się grupę obywateli polskich, której liczebność jest mniejsza od narodowości polskiej. Mniejszość narodowa posiada odrębność kulturową, posługuje się innym – własnym językiem etnicznym i jednocześnie dąży do utrzymania własnej odrębności.

¹ Student I roku stacjonarnych studiów I stopnia kierunku Bezpieczeństwo Narodowe, Członek Naukowego Koła Socjologicznego.

² Diaspora, jest to rozproszenie członków danego narodu wśród innych narodów lub też wyznawców danej religii wśród wyznawców innej. Nazywa się tak również społeczność rozproszonych osób. W. Żelazny, *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Poznań 2006, s. 79 – 80.

Identyfikuje się z własną historią i tradycjami, a jej przodkowie zamieszkiwali terytorium Polski, co najmniej przez 100 lat. Jednocześnie posiada poczucie własnej tożsamości narodowej³. Mniejszość etniczną od narodowej odróżnia brak poczucia tożsamości z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

1. OBSZAR ZAMIESZKANIA MNIEJSZOŚCI BIAŁORUSKIEJ

Polskę zamieszkują przedstawiciele dziewięciu mniejszości narodowych, między innymi Białorusini. Jest to mniejszość narodowa, która głównie zamieszkuje południowo-wschodnie tereny województwa podlaskiego: powiat hajnowskim (39,1 % mieszkańców powiatu), bielski (19,80 %), siemiatycki (3,46 %), białostocki (3,2 %) i Białymstoku (2,53 %). Na terenie 12 gmin województwa podlaskiego przedstawiciele mniejszości białoruskiej stanowią ponad 20 % mieszkańców gminy, w tym w 4 - ponad 50 %⁴.

W 2002 r. został przeprowadzony Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań, w którym 47640 obywateli polskich zadeklarowało narodowość białoruską. Najwięcej, bo aż 46 041 zamieszkuje województwo podlaskie. Dalsze obszary rozmieszczenia tej mniejszości narodowej, według województw kształtuje się następująco:

- mazowiecki – 541;
- warmińsko – mazurski – 226;
- lubelski – 137;
- pomorski – 117;
- zachodnio – pomorski – 117⁵.

³ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. Dz. U. 2005 Nr 17, poz. 141; Dz. U. 2005 Nr 62, poz. 550. Mniejszością etniczną, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie warunki opisujące mniejszość narodową, ale nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. Tworzą ją: Karaimowie, Łemkowie, Romowie i Tatarzy.

⁴ Zob. S. Janowicz, *Białoruska mniejszość narodowa w Polsce*, Krynki 2001. Białoruska mniejszość narodowa w Polsce jest zjawiskiem autochtonicznym z niemal tysiącletnią historią. Z tej racji głównie, dysponuje własnym terytorium etnicznym w specyficznej gospodarce. Jej ludność występuje w środkowym i wschodnim pasie województwa podlaskiego, z miastem Białymstokiem włącznie. Są ośrodki miejskie, w których Białorusini przeważają, to Bielsk Podlaski i Hajnówka. Różnie szacuje się liczbę tej ludności, lecz najbardziej zbliżoną do prawdy jest liczba 200 tys. Mówi się o dwudziestu pięciu gminach, spośród których w połowie Białorusini dominują lub stanowią wręcz jedyną ludność z niewielką, zgoła symboliczną domieszką elementu etnicznie polskiego. Przede wszystkim w większych gminach Hajnowszczyzny i wschodu powiatu bielskiego, także białostockiego (Gródek, Jałówka). Również leśne osady w Puszczy Białowieskiej. Swym pochodzeniem etnicznym Białorusini Podlasia stanowią krzyżówkę słowiano - jaćwieską z niewielkim komponentem mazowieckim. Pod względem etniczno-rasowym, nie odróżniają się oni w ogóle od etnosu ogólnobiałoruskiego. W związku z tym, dzisiejsze województwo podlaskie uchodzi za południowy obszar znanej z historii powszechnej Jatwieży.

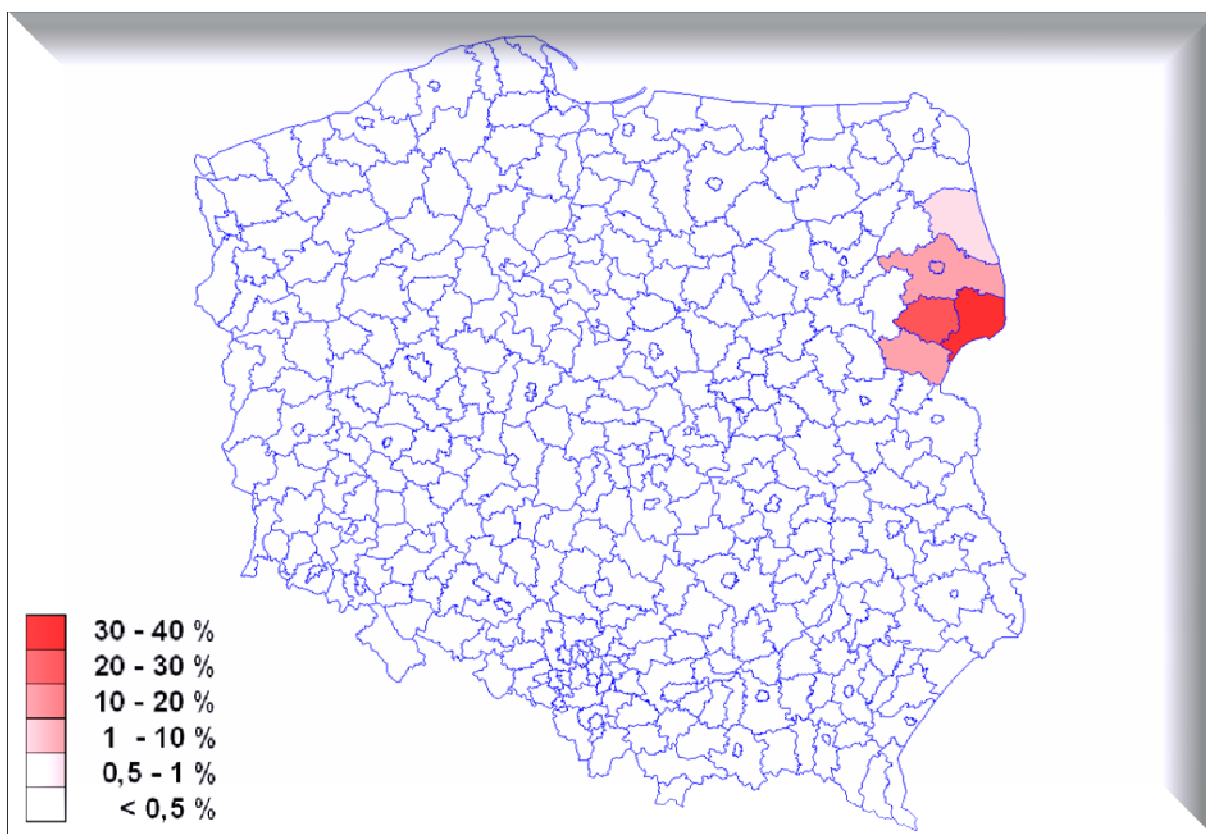
⁵ *Dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 r.* 96,6% białoruskich deklaracji narodowościowych zebranych w trakcie spisu z 2002 roku przypada na województwo podlaskie, które jest tradycyjnym obszarem zamieszkania mniejszości białoruskiej, stanowiącej na jego obszarze ludność autochtoniczną. Według wyników spisu Białorusini aż w czterech gminach stanowią bezwzględnie większość mieszkańców, czym odróżniają się od innych zamieszkujących w Polsce mniejszości (oprócz nich jedynie mniejszość litewska stanowi bezwzględnie większość mieszkańców gminy Puńsk). W dwunastu gminach (w tym w dwóch miastach – Bielsku Podlaskim i Hajnówce) mniejszość ta stanowi ponad 20% mieszkańców, co na mocy przepisów ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r.

Według danych *Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2002 roku* gminy zamieszkałe przez narodowość białoruską (% całej populacji gminy), to:

- gmina Czyże (81, 81%);
- gmina Dubicze Cerkiewne (81,33%);
- gmina Orla (68,93%);
- gmina Hajnówka (64,91%);
- gmina Narew (49,23%);
- gmina Bielsk Podlaski (46,68%);
- gmina Narewka (47,27%);
- gmina Kleszczele (41,83%);
- gmina Czeremcha (28,71%);
- Hajnówka (26,41%);
- gmina Gródek (23,07%);
- Bielsk Podlaski (20,66%);
- gmina Nurzec Stacja (16,36%);
- gmina Michałowo (14,17%);
- gmina Milejczyce (13,09%);
- gmina Białowieża (11,54%)⁶.

o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym daje jej prawo do ubiegania się o wprowadzenie dwujęzycznych nazw obiektów geograficznych oraz używanie swego języka jako pomocniczego w kontaktach urzędowych. 21 czerwca 2007 uchwałą o wprowadzeniu języka białoruskiego jako pomocniczego w administracji samorządowej przegłosowała Rada Miejska Hajnówki. W: *Hajnówka, Obsługa po polsku i białorusku*, Gazeta Współczesna, 22.06.2007. zob. również w: *Panaszamu u Arlianskaj Hminie*, „Niwa” 22.02.2009, s. 1. 12 lutego 2009 uchwałą o wprowadzeniu języka białoruskiego jako pomocniczego została przyjęta jednogłośnie przez Radę Gminy Orla. Jednocześnie władze gminy poczyniły pierwsze starania o wprowadzenie na swoim terytorium dwujęzycznych nazw miejscowości. Por. *U Naraucy wiartannie da rodna*, „Niwa” 5.04.2009, s. 12. 24 marca 2009 analogiczną uchwałą podjęła Rada Gminy Narewka.

⁶ *Ibidem*.

Rys. 1. Rozproszenie ludności białoruskiej na terytorium Polski w 2002 roku Źródło: Dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 r.

Na mapie (rys.1) przedstawiono rozmieszczenie mniejszości narodowej białoruskiej na terenie Polski. Z danych statystycznych wynika, że narodowość białoruska zdominowała północno-wschodnie pogranicze Polski, szczególnie województwo podlaskie. Białorusini odróżniają się od innych mniejszości zamieszkujących tereny Polski, gdyż, jak pokazują wyniki spisu, aż w czterech gminach stanowią bezwzględną większość mieszkańców. Mniejszość białoruska jest typowym przykładem grupy etnicznej, która skupia się przede wszystkim - choć nie wyłącznie - w historycznych regionach pogranicza kulturowego lub regionach pogranicza *tout court* (*pogranicze geograficzne*). Termin *region pogranicza kulturowego* odnosi się do takich terytoriów (obszarów) państwa - ulokowanych zazwyczaj peryferyjnie wobec miast i regionów stołecznych - w których istnieje wyraźna świadomość społecznej odrębności, a regionalny układ kultury stanowi wynik wieloletniego przenikania licznych kultur i tradycji. Region pogranicza kulturowego jest jednostką terytorialną i społeczno-kulturową, w której wyrażają się długotrwałe procesy historyczne, polityczne, kulturowe, społeczne i gospodarcze. Ten typ regionu postrzegany być winien w perspektywie *długiego trwania*.

Dane, których dostarczył *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań* z 2002 roku pokazały realną i wreszcie prawdziwą liczebność populacji Białorusinów w Polsce. Do 2002 roku przypuszczano, że liczebność ta jest znacznie mniejsza. Do kolejnego spisu ludności mającego miejsce w kwietniu i maju 2011 roku mniejszość ta liczyła 48 737 ludności, czyli trzecią siłę populacyjną wśród wszystkich mniejszości

obok Ślązaków i Niemców oraz drugą wśród mniejszości narodowych po Niemcach⁷. Przez wiele lat w Polsce Białorusinów utożsamiano z wyznawcami wiary prawosławnej, co w dużym stopniu wpłynęło na nieprecyzyjne szacowanie liczebności tej mniejszości. Obecnie, po spisie ludności z 2011 roku, liczebność narodowości białoruskiej jest nadal weryfikowana⁸.

2. HISTORIA BIAŁORUSINÓW NA ZIEMIACH POLSKICH

Mały Traktat Wersalski to dokument, który ostatecznie zakończył I Wojnę Światową i ustalił w dużej mierze granice II Rzeczypospolitej, regulował również status mniejszości narodowych w Europie Środkowej. Dokument podpisany został przez Polskę 28 czerwca 1919 roku razem z Traktatem Wersalskim. Wedle dokumentu, mniejszości narodowe uzyskiwały prawo wnoszenia swoich spraw bezpośrednio do Ligi Narodów z pominięciem sądownictwa polskiego. Ideą nowego systemu międzynarodowego po I Wojnie Światowej było tworzenie państw narodowych zgodnie z występowaniem danych języków i poszanowaniem poczucia przynależności narodowej miejscowej ludności. Jednakże w Europie Środkowej nie było to możliwe ze względu na wielonarodowość licznych obszarów, co tworzyło konieczność mechanizmu zapewniania ochrony dla mniejszości narodowych⁹.

Analizując okres międzywojenny, należy stwierdzić, że Polska nie była homogenicznym etnicznie tworem. Choć rdzeń kultury (syntagmę) stanowili Polacy, warto podkreślić, że w skład struktury etnicznej kraju wchodziły inne narodowości, w różnym stopniu uwikłane w historyczne zależności z Polakami. W 1931 roku Polacy stanowili 65 % mieszkańców, z których 6 % to Białorusini. Mniejszość białoruska zamieszkiwała tereny północno - wschodnich województw II Rzeczypospolitej, a jej głównym zajęciem było rolnictwo. Biorąc pod uwagę pozycję społeczną tej grupy etnicznej, należy stwierdzić, że od początku jej egzystencji na ziemiach polskich borykała się ona z problemami natury ekonomicznej, co sytuowało ją na stosunkowo niskim poziomie układu stratyfikacyjnego. Wpływał na to wykonywany zawód oraz nieurodzajna gleba, prymitywna technika uprawy roli, a także niezbyt sprzyjające warunkami klimatyczne w tym regionie Polski. Czynniki te nie pozwalały osiągać wysokich plonów, toteż w zamieszkałych przez Białorusinów województwach często pojawiał się na wsi głód. Cechami, jakimi

⁷ Obecnie nie opublikowano jeszcze danych dotyczących liczebności Białorusinów w Polsce po spisie 2011 r.

⁸ http://www.wrotapodlasia.pl/pl/wywiady/Z_prof._Andrzejem_Sadowskim_o_mniejszosci_bialoruskiej.htm. Spis podważył obiegowe wyobrażenia na temat liczebności Białorusinów w Polsce. Te wyobrażenia były ukształtowane przez różne osoby i instytucje, które upowszechniały przekonanie, że wszyscy prawosławni są Białorusinami. Wcześniej mówiono, że w Polsce jest 850 tysięcy, potem kolejno liczebność obniżano do 300-4000 tysięcy wiernych wyznania prawosławnego. Przeprowadzone w ramach mojego seminarium badania terenowe przez Krzysztofa Gossa unaocznily, że na Podlasiu jest od 150 do 160 tysięcy prawosławnych. Dzisiaj poczucie bycia prawosławnym czy katolikiem jest w miarę trwałe. Nie ma masowych zjawisk konwersji religijnej. Jednocześnie w oparciu o moje kilkakrotne badania na próbach reprezentacyjnych ogółu mieszkańców województwa białostockiego (podlaskiego) można dość wiarygodnie stwierdzić, że szacunkowo 1/3 ludności prawosławnej czuje się Białorusinami. Wobec tego spis mniej więcej potwierdził nasze wyniki badań (55-60 tysięcy Białorusinów w świetle badań oraz 46 tysięcy według danych spisowych).

⁹ M. Minałto, *Polacy wobec mniejszości narodowych w dwudziestolecu międzywojennym*, http://historia.gazeta.pl/historia/1,99866,6714114,Polacy_wobec_mniejszosci_narodowych_w_dwudziestoleciu.html#ixzz17SNhpp9K. [aktualizacja 2009-06-12 14:31].

charakteryzowała się owa mniejszość były wyznanie prawosławne, niski status materialny, a co z tym powiązane, analfabetyzm, niska świadomość narodowa¹⁰.

Kiedy w 1921 roku został przeprowadzony Powszechny Spis Ludności, mniejszość białoruska zamieszkująca Polesie zyskała miano *tutejszych*. Taki stan rzeczy wskazywał na relatywnie wysoki stopień asymilacji kulturowej¹¹ i pełną wzajemną akceptację obu narodowości opartą na tolerancji¹² i zasadach relatywizmu kulturowego¹³. Odnosząc się do podejścia, w którym zjawisko asymilacji kulturowej jest postrzegane jako (...) *roztopienie się mniejszości etnicznej czy rasowej w grupie większościowej i tym samym uzyskanie pełnej partycypacji w jej szansach życiowych*¹⁴, zasadne jest stwierdzenie, że właśnie to zjawisko stanowi pierwszy i zarazem najistotniejszy krok do osiągnięcia pełnej integracji kulturowej wkomponowanej we wspólne losy historyczne narodu polskiego i białoruskiego.

Fakt, iż w II Rzeczypospolitej proces asymilacji kulturowej mniejszości białoruskiej przebiegał bardzo optymistycznie oraz ukonstytuował się status mniejszości białoruskiej w strukturze społecznej, był bardzo *na rękę* władzom, gdyż dokonała się polonizacja domniemanej bardzo słabej świadomości narodowej wśród prawosławnej ludności Kresów. Jednym z istotnych sposobów polonizacji była akcja osadnictwa wojskowego. Choć na początku lat 20. odnotowano duże sukcesy na drodze do asymilacji narodowości białoruskiej z polską, tak w późniejszych latach, mniejszość białoruska zaczęła rozwijać na ziemiach Polski własną kulturę i walczyć o utrwalenie tożsamości narodowej, co w dużym stopniu utrudniać zaczęło wzajemną koegzystencję na zasadach szacunku, relatywizmu kulturowego i tolerancji. Nie domagała się jednak ani niepodległości, ani autonomii. Jediną kwestią, jakiej oczekiwali Białorusini, a jakiej nie można uznawać za nadużywanie naszej gościnności było poprawienie jakości życia poprzez reformę rolną.

¹⁰ *Ibidem*, 06-12, aktualizacja 2009-06-12 14:31. Strukturę etniczną Polski współtworzyli również: Ukraińcy 16%, Żydzi 10%, Białorusini 6% i Niemcy 3% ludności kraju, którego ogólna liczba mieszkańców wynosiła 31 milionów osób. Pod względem wyznaniowym 60 proc. mieszkańców II Rzeczypospolitej deklaroowało wyznanie rzymskokatolickie, 12% grekokatolickie, 11% prawosławne, 10% mojżeszowe, 4% ewangelickie, 1% muzułmańskie. W latach 1921 i 1931 roku przeprowadzono spisy powszechne ludności. Wielonarodowość i wielowyznaniowość II Rzeczypospolitej stanowiły niewątpliwą wartość, niemniej sytuacja ta powodowała też konflikty, niepokoje społeczne i polityczne.

¹¹ Asymilacja kulturowa według Anthonego Giddensa to: (...) *uznanie grupy mniejszościowej przez większość, gdy grupa ta przyjmuje wartości i normy kultury dominującej*. A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2005, s. 718.

¹² A. Chwieduk, *Tolerancja wśród alzackich elit*, [w:] A. Posern – Zieliński (red.), *Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych*, Wyd. Poznańskie, Poznań 2004, s. 140. Etymologicznie wywodzi się z języka łacińskiego, w którym słowo *tolera* oznacza *wspierać, utrzymywać i chronić*, a także *wytrzymywać, znosić i cierpieć*. Por. J. Tazbir, *Państwo bez stosów. Szkice z dziejów tolerancji w Polsce XVI i XVII w.*, Warszawa 1967, s. 18. za: A. Posern – Zieliński, *op. cit.*, s. 27. Tolerancja w tym okresie przejawiała się poszanowaniem wszystkich mniejszości narodowych. Autor wskazuje na wkład Polski w budowę tolerancji, podkreślając okres Rzeczypospolitej Obojga Narodów tzw. *państwa bez stosów*.

¹³ Zob. R. Benedith, *Relatywizm kulturowy*, [w:] G. Godlewski (red.), *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, Wyd. WUW, Warszawa 2005, s. 631- 634. Por. J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, PWN, Warszawa 2002, s. 640. Z etymologicznego punktu widzenia, pojęcie to nawiązuje do terminu relatywizm (*łac. relativus*), czyli *względny, warunkowy, nierozstrzygnięty, nierozwikłany*. Twórcą teorii *relatywizmu kulturowego* był Franz Boas (1858 – 1942), który przeciwstawił ją wszelkiej nietolerancji i etnocentryzmowi.

¹⁴ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. ZNAK, Kraków 2007, s. 352.

Decydujący wkład w umocnienie statusu mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce wniosła Konstytucja II Rzeczypospolitej z marca 1921 roku (tzw. marcowa). W artykule 95. zapewniała wszystkim ochronę życia, wolności i mienia bez różnicy pochodzenia, narodowości, języka, rasy lub religii. Od jej uchwalenia, mniejszości narodowe mogły zakładać i prowadzić szkoły, zakłady dobroczynne i prowadzić własne działania społeczne. Tworzyły też własną reprezentację polityczną, obecną w Sejmie. Po przewrocie majowym 1926 roku nowa konstytucja (zwana konstytucją kwietniową) z 1935 roku potwierdzała równość obywateli wobec prawa, ale też wprowadzała zasadę lojalności wobec państwa i zakazywała działań mniejszości narodowych, które mogłyby godzić w interes II Rzeczypospolitej. Zapis ten odzwierciedlał napięcia społeczne na tle narodowościowym, jakie miały miejsce w coraz bardziej autorytarnej międzywojennej Polsce. Wiele ustaw II Rzeczypospolitej było też sprzecznych z ideą harmonijnego sąsiedztwa z mniejszościami narodowymi. Jedną z nich była ustawa o szkolnictwie, która przewidywała wychowanie uczniów w duchu Narodu Polskiego, co było źródłem wielu konfliktów. W latach 1936 - 1939 prowadzono tak zwany Program Wzmocnienia Polskości Kraju, w ramach którego, zgodnie z konstytucją kwietniową, uznawano za wrogie wobec II Rzeczypospolitej i nielegalne różne formy działalności politycznej, społecznej i kulturalnej mniejszości narodowych. Po II wojnie światowej w nowych granicach Polski pozostała tylko niewielka część Białorusinów, zamieszkująca na Białostocczyźnie.

Według zebranych wówczas danych, na terenie województwa białostockiego mieszkało 127 363 Białorusinów, w tym na terenie powiatu bielskiego - 85 947, białostockiego - 32 327, sokólskiego - 8170¹⁵. Ze względu na sposób zbierania informacji, danych tych nie można przyjmować jako w pełni wiarygodne, gdyż zdarzały się przypadki, że za mniejszość narodową uznawano wyłącznie przebywających czasowo na Białostocczyźnie Rosjan. Zdawały sobie z tego sprawę władze państwowe, bowiem jeszcze wielokrotnie nakazywały administracji powiatowej dokładne określenie struktury narodowościowej w województwie. Istniejące dokumenty pozwalają jedynie na stwierdzenie, że tuż po zakończeniu wojny na Białostocczyźnie mieszkało 160 tys. Białorusinów, zaś po zakończeniu repatriacji pozostało ich około 125 tys., w tym w powiecie bielskim - 86 tys., białostockim -25 tys., sokólskim - 14 tys. W połowie września 1944 r. rząd BSRP podpisał z PKWN układ o repatriacji ludności polskiej z terytorium Białorusi oraz białoruskiej z Polski. Na mocy porozumień polsko-radzieckich ludność litewska, białoruska oraz ukraińska miała zostać przesiedlona do odpowiednich republik radzieckich. Ewakuacja z obu stron miała być dobrowolna i przeprowadzona na dogodnych warunkach. Jej zakończenie przewidziano na 15 lutego 1945 r.¹⁶.

¹⁵ Zob. E. Mironowicz, O. Łatyszonek, *Krótką historia białoruskiej mniejszości narodowej w Polsce w latach 1944-2001*.

http://old.bialorus.pl/index.php?pokaz=historia_mniejszosci1&&Rozdzial=polityka_mn

¹⁶ *Ibidem*. Po podpisaniu układu władze wojewódzkie wstrzymały wszystkie działania, które miały na celu rozwój kultury białoruskiej. Nie zmuszano ich jednak do opuszczenia terytorium Polski. Mocodawcy, którzy przybyli z zewnątrz, nie znaleźli żadnego motywu przewodniego, dla którego władze mogłyby chcieć pozbyć się Białorusinów z Białostocczyzny. Sytuacja, po stronie naszego sąsiada wyglądała zupełnie inaczej. Komisarze radzieckich służb represyjnych niczym banda UPA, odwiedzali wszystkich prawosławnych mieszkańców. Nakłaniali do wyjazdu, obiecywali wiele dóbr związanych z gospodarstwem rolnym na Białorusi lub nad Wołgą. Obiecywali również pomoc w zaklimatyzowaniu się w nowym miejscu osiedlenia. Namawiano Białorusinów, by nie zwracali udziałów narzuconych przez polską administrację. Mówili, że na nowych gospodarstwach, na terenie BSRP będzie im

3. AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNO – KULTURALNA BIAŁORUSINÓW NA ZIEMIACH POLSKICH

Aktywność mniejszości białoruskiej w Polsce posiada wielowymiarowy kontekst. Od lat funkcjonuje w Polsce wiele różnych organizacji, stowarzyszeń, a także publikowana jest prasa białoruska pozwalająca, poniekąd poczuć się w naszym kraju dosyć naturalnie, jak u siebie. Jednymi z ważniejszych i bardziej popularnych stowarzyszeń w Polsce są to:

- Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej;
- Związek Młodzieży Białoruskiej;
- Stowarzyszenie Dziennikarzy Białoruskich;
- Białoruskie Zrzeszenie Studentów;

Białoruska prasa wydawana w Polsce:

- Tygodnik *Niwa*;
- Miesięcznik *Czasopis*;
- Miesięcznik *Przegląd Prawosławny*.

Białorusini mają również swój udział w polskich mediach. Tą działalnością mogą się pochwalić m. in. w białostockim radiu. Już w roku 1956 pojawiła się audycja w języku białoruskim. Kontynuację stanowi codzienny program w języku białoruskim pod nazwą *Pad znakam Pahoni* w Radiu Białystok. Ponadto w programie telewizyjnym TVP Białystok emitowany jest program w języku białoruskim *Беларускі Тыдзень* (*Tydzień Białoruski*).

Oprócz dość aktywnej działalności w mediach możemy spotkać prężnie prosperującą działalność społeczną, której namacalny wyraz początkowo dały amatorskie zespoły chóralskie i teatralne. Z czasem, wraz ze wzrostem zainteresowania tymi zespołami, podjęto inicjatywę organizowania występów na coraz wyższym poziomie. Wszystkie przedsięwzięcia tego typu spotkały się z aprobatą władz, które realizując politykę ludowego uczestnictwa w kulturze, wspierały je finansowo. Teraz, organizowanych jest wiele imprez i festiwali, takich jak:

- Festiwal Białoruskiej Muzyki Młodzieżowej *Basowiszcz*;
- Festiwal *Piosenka Białoruska* w Białymstoku;
- Bielska Jesień Bardów;
- Święto Kultury Białoruskiej w Białymstoku.

potrzeba cała trzoda domowa oraz zboża. Służby BSRR nakłaniali polskie władze do użycia siły względem tych Białorusinów, którzy pomimo deklaracji opuszczenia kraju, unikali wyjazdu. W pierwszej połowie 1945 r. zarówno rząd polski, jak i administracja lokalna nie podjęły żadnego stanowiska w stosunku do przesiedlenia Białorusinów do ZSRR. Akcja wymiany ludności na Białostoczczyźnie odbywała się w atmosferze terroru ze strony niektórych odłamów polskiego podziemia. Zaatakowane zostały wówczas m.in. wsie Zaleszany i Wólka Wygonowska, gdzie rozstrzelano 16 osób, w tym kobiety i dzieci. 30 stycznia 1946 r. w lesie koło wsi Puchały Stare rozstrzelano 31 furmanów. W dniu 2 lutego oddział Romualda Rajsa spalił wsie Zanie (zabijając 24 osoby) i Szpaki (9 osób). Do Związku Radzieckiego wyjechało wówczas około 20% ówczesnej wielkości białoruskiej mniejszości narodowej, głównie z rejonów, gdzie Białorusini stanowili mniejszość i narażeni byli na represje ze strony polskiego podziemia. 80 % Białorusinów nie skorzystało z możliwości repatriacji i pozostało w granicach państwa polskiego. Końcową datą ewakuacji Białorusinów podaje się koniec roku 1946. Repatriacja miała na celu rozwiązać problem białoruski w Polsce, jednak nie spełniła ona swojego działania. Ostatecznie wyjechało 36 388 osób.

Kultywowanie tradycji białoruskiej na ziemiach polskich posiada duży wpływ na umacnianie kultury narodowej i tożsamości mniejszości białoruskiej w Polsce. Należy również dodać, że większość prasy oraz imprez kulturowych ma charakter religijny, a bierze się stąd, że zdecydowana większość Białorusinów jest wyznania prawosławnego. Przykładów inicjatyw kulturalnych podejmowanych przez mniejszość białoruską w Polsce można byłoby podać wiele. Niezwykle dobitnym przykładem wskazującym na niepowtarzalność kultury wschodniej był organizowany od dwudziestu lat przez E. Buszko Festiwal Muzyki Cerkiewnej, na którym prezentowały się chóry z całego świata. Powyższe przykłady świadczą, iż kultura reprezentowana przez mniejszość białoruską wcale nie jest zacofana i pozbawiona sensu. Kolejnym ważnym aspektem wartym omówienia jest szkolnictwo. Odgrywa ono bardzo dużą rolę z życia każdego Białorusina, gdyż nie pozwala ono na zatracenie swojej tożsamości w wirze codziennego życia. Białorusini edukują, się lecz z każdym rokiem ilość uczniów zmniejsza się o czym mogą świadczyć dane Kuratorium z 2004/2005 kiedy to języka białoruskiego uczyło się 3628 dzieci. Już w 2007/2008 w szkołach swego języka ojczystego uczyło się 3333 uczniów. Może to świadczyć o tym, że spada ich przyrost naturalny w naszym kraju, a co za tym idzie za kilka lat liczba Białorusinów w naszym państwie będzie dosyć znikomą. Drugą przyczyną może być poprawiająca się kondycja życia na Białorusi i decyzja wielu ludzi o powrocie na swoją ojczystą ziemię¹⁷.

4. BIAŁORUSINI I POLACY – WZAJEMNE STEREOTYPY

Faktem jest, że dla większości Polaków znajomość kultury nie tylko białoruskiej, ale również i całej wschodniej ogranicza się do uprzedzeń i negatywnych stereotypów. Z tego powodu grupa związana z kulturą wschodniosłowiańską w opinii większości uchodzi za grupę niereprezentującą kulturę wyższą, która w mniemaniu wielu dokonuje się poprzez zgłaszanie nowych propozycji kulturowych, przy czym to co nowe jest z założenia lepsze niż stare, ponieważ ma charakter progresywny. Mniejszość białoruska, jako grupa mocno tkwiąca w swych tradycjach jest postrzegana jako grupa nie rozwijająca się pod względem kulturowym, gdyż nie proponuje niczego nowego, odkrywczego¹⁸.

Stereotyp wg Zbigniewa Bokszańskiego to uproszczone obrazy myślowe. Jego ogólny kontekst prowadzi niewątpliwie do analizy pojęcia w sensie etnicznym. Stereotypy narodowościowe pojmowane w kontekście pamięci historycznej pokoleń wskazują jednoznacznie na ich związki z kulturą narodów i rekonstrukcji wzorów kulturowych¹⁹. Rodzi się więc pytanie *skąd one się biorą?* Stereotyp rodzi się z powierzchowności. Człowiek nie mając bliższego kontaktu z innym człowiekiem, charakteryzującym się odmiennymi cechami, kreuje sobie jego obraz na podstawie tego, co widzi: jego wyglądu, ubioru, zachowania, czy sposobu bycia. Czasami obraz ten kreowany jest przez subiektywne oceny przekazywane przez innych ludzi, media lub ukształtowane przez hi-

¹⁷ S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918-1939*, Wrocław 1968, s. 110-114.

¹⁸ Zob. A. Bańkowska, *Mniejszość białoruska w oczach Polaka. Co decyduje o postrzeganiu mniejszości białoruskiej przez większość polską?* www.republika.pl/bielsktrojka/publikacje/mniejszosc.doc.

¹⁹ Zob. Z. Bokszański., *Stereotypy a potoczne wyobrażenia narodów i grup etnicznych*, Kultura i Społeczeństwo, 1994, nr 2. Również w: Z. Bokszański, *Stereotypy a kultura*, Monografie Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej, Wyd. LEOPOLDINUM Fundacji dla Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997, s. 58 – 106.

storię. Bliższe poznanie, albo utwierdza nasze zdanie o nich, albo radykalnie się zmienia.

Trudno dziś powiedzieć, czy istnieje stereotyp Białorusina w opinii Polaków. Oczywiście nie oznacza to, że Polacy nie mają żadnego wyobrażenia na temat Białorusina i mniejszości białoruskiej. Owszem mają, z tym że stosunek większości Polaków do mniejszości białoruskiej jest często obrazem widzianym przez pryzmat *ruskości*, co negatywnie naznacza tę grupę. Między innymi tradycje zaborów, wojny polsko-rosyjskiej w 1920 roku, paktu Ribbentrop-Mołotow, okres stalinowski i komunizmu odcisnęły swoje negatywne piętno na postrzeganiu Rosji i Rosjan. Negatywny stosunek udzielił się także mniejszości białoruskiej zamieszkującej w Polsce jako grupie blisko związanej z kulturą wschodnią. Właściwie sam Białorusin nie wywołuje negatywnych reakcji, natomiast Białorusin jako człowiek związany z kulturą Wschodu tak. Jak zatem Polacy w rzeczywistości postrzegają liczną mniejszość białoruską zamieszkującą w Polsce?²⁰ Analiza ogólnego społecznego trendu w Polsce, pozwala stwierdzić, że Białorusini nie są postrzegani, jako mniejszość, istotnie różniącą się od Rosjan. Statystyczny Polak nieposiadający wiedzy antropologicznej i kulturowej, faktycznie postrzega Białorusinów jako grupę etniczną wywodzącą się z narodowości rosyjskiej. Nie jest to jednak prawdą, mimo, że obie posiadają swoje korzenie w cywilizacji turańskiej²¹. Na taki stan rzeczy wpływa brak kompetencji kulturowej, pogłębianej dodatkowo przez podobieństwa językowe, stereotyp osobowościowy np. zimnych, despotycznych polityków, którzy trzymają państwo twardą ręką.

W przeszłości, jak pisze Kuczyński, w czasach carskich i sowieckich, władze starały się wpoić białoruskiemu społeczeństwu negatywne stereotypy o Polakach (*Polak – pan, wróg Białorusina, polonizator Białorusi, katolik*). Takie zdanie na temat Polaków funkcjonuje również w dzisiejszych czasach i to nie tylko wśród Białorusinów.

W przeszłości na wschodzie panował stereotyp Białorusina komunisty, oczekującego dołączenia Białostoczczyzny do Związku Radzieckiego, tak samo długo funkcjonował w świadomości Polaków, jak w świadomości Białorusinów stereotyp Polaka nacjonalisty i okrutnika, mordującego bezbronnych chłopów z racji ich inności narodowej i religijnej²². Obecnie dla większości Polaków mniejszość białoruska nie wywołuje odrazy, ale postrzegana poprzez wspomniany już pryzmat *ruskości* wywołuje złe, nace-

²⁰ A. Bańkowska, *op. cit.* Mniejszość białoruska w opinii większości polskiej jest postrzegana jako wspólnota, która wywodzi się i ma korzenie wiejskie. Związek z ziemią, ciężką pracą na roli, uzależnianie własnej i tak marnej pozycji od gospodarności i pracowitości, ale także kaprysów przyrody, lojalność i bliskość relacji z najbliższą rodziną, akceptacja dla hierarchii rodzinnej, ostre rozróżnienie ról kobiecej i męskiej, stanowią istotne cechy mentalności omawianej grupy. Stąd narodził się stereotyp ukazujący przedstawiciela mniejszości białoruskiej jako chłopca, wieśniaka.

²¹ Zob. J. Diec, *Teoria wielości cywilizacji Feliksa Konecznego*. [w:] J. Diec, *Cywilizacje bez okien*, Wyd. UJ, Kraków 2002, s. 165-179. Cywilizacja turańska – zgodnie z klasyfikacją Feliksa Konecznego, jest tą, która wyrosła na gruncie ekspansji terytorialnej narodów i grup etnicznych zamieszkujących mongolskie stepy i Azję środkowo-wschodnią. Autor wskazuje na następujące ogólne cechy narodów, które ukształtowane zostały przez tę cywilizację: brak więzi społecznych, brak przywiązania do tradycji narodowych, areligijność, skłonność do grabieży i przemocy, brutalność, bezkrytyczne podporządkowanie władzy bez względu na jej charakter, monogamia i poligamia a także związki homoseksualne w pełni akceptowane przez członków grupy etnicznej.

²² Pacyfikacje wsi białoruskich na Białostoczczyźnie przez polskie podziemie w latach 1945-1947 nigdy nie było przyjmowane przez Białorusinów w kategoriach „walki klasowej” lub politycznej. Zawsze widziano te wydarzenia jako przejaw konfliktu o charakterze narodowo-religijnym, por. E. Mironowicz, *Białorusini w Polsce 1944-1949*, Warszawa 1993, s. 206-207.

chowane wrogością skojarzenia. We wzajemnych relacjach wizerunek mniejszości wypada pozytywnie. W odczuciu większości polskiej mniejszość białoruska to wspólnota względnie przyjazna, niejednokrotnie błędnie kojarzona z grupą, która trudni się przemytem alkoholowym z wschodniej granicy. Panuje również pogląd, że podobnie jak większość narodowości kultury wschodniej, Białorusini nadużywają alkoholu i są zacyfrowani. Jest to bardzo krzywdzący stereotyp, ponieważ nie są oni traktowani, jako indywidualne społeczeństwo. Spostrzeżenie płynące z obserwacji biernej młodzieży białoruskiej w Niemczech, utkwiał mi obraz młodzieży białoruskiej, jako silnie zintegrowanej grupy, opisuje ją w dwojaki sposób: tolerancyjnej i otwartej na ludzi z innych państw, jednocześnie silnie podkreślającej swoje pochodzenie, krzyżąc na ulicach chórem: *Biala Ruś!*

Dość zbliżone wnioski wypływają z badań Ziemowita Szczereka. Duża część Polaków uważa, że Rosja i kraje, które znajdują się pomiędzy nią, a Polską stanowią raczej jednolitą całość, wspólnotę noszącą nazwę *Ruskich*. Ludzie mieszkający w tych zimnych krajach noszą futrzane czapy i kraciaste torby.

ZAKOŃCZENIE

Mniejszość białoruska w Polsce posiada długą historię, a wynika ona z bliskiego sąsiedztwa obu narodów. Wspólne losy historyczne podyktowane czynnikami politycznymi i geograficznymi, a także wzajemne stosunki transgraniczne ludności obu narodowości pokazują, że łączy je relatywna zgoda. Niemniej jednak, należy zwrócić uwagę na dwa zagadnienia związane z mniejszością białoruską. Mianowicie, na spadek populacji tej mniejszości na ziemiach polskich od okresy międzywojennego oraz na tendencję do tworzenia przez nią enklaw narodowościowych usytuowanych północno – wschodniej części Polski. Spadek populacji tej mniejszości posiada swoje uzasadnienie w tym, że obie wojny światowe oraz wysiłki władz w zakresie przywrócenia równowagi etnicznej w Polsce, doprowadziły do repatriacji tej narodowości z polskich terenów oraz migracji.

Na uwagę zasługuje to, że pomimo relatywnie złych stosunków pomiędzy Polską a Białorusią, obie narodowości koegzystują na polskich ziemiach bez antagonizmów, czego nie można powiedzieć o Polakach żyjących na Białorusi. Również stereotyp Białorusina w profilu stereotypowej percepcji Polaków jest dość dwuznaczny. Jego negatywne konotacje wynikają z tego, że utożsamianie są oni z narodowością rosyjską.

Należy stwierdzić, że status mniejszości białoruskiej w Polsce – choć w naturalny sposób zajmują niższą pozycję w układzie stratyfikacyjnym – jest raczej wysoki. W opinii Polaków, Białorusini zasługują na szacunek i pełną akceptację.

Bibliografia:

1. Barkan E. R., *Race Religion, and Nationality in American Society: A Model of Ethnicity – From Contact to Assimilation*, "Journal of American Ethnic History", Vol. 14, no 2/1995,
2. Bartoszek A., Gruszczyński L. A., *Perspektywy stosunków polsko-niemieckich w opinii mieszkańców województwa katowickiego. Szanse i zagrożenia*. Katowice 1995.
3. Benedith R., *Relatywizm kulturowy*, [w:] G. Godlewski (red.), *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, Wyd. WUW, Warszawa 2005.
4. Bokszański Z., *Stereotypy a kultura*, Monografie Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej, Wyd. LEOPOLDINUM Fundacji dla Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.
5. Chwieduk A., *Tolerancja wśród alzackich elit*, [w:] A. Posern – Zieliński (red.), *Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych*, Wyd. Poznańskie, Poznań 2004.
6. Czykwini E., *Białoruska mniejszość narodowa jako grupa stygmatyzowana*, Białystok 2000.
7. *Hajnówka, Obsługa po polsku i białorusku*, Gazeta Współczesna, 22.06.2007.
8. http://www.wrotapodlasia.pl/pl/wywiady/Z_prof._Andrzejem_Sadowskim_o_mniejszosci_bialoruskiej.htm
9. Janowicz S., *Białoruska mniejszość narodowa w Polsce*, Krynki 2001.
10. Kurcz I., *Zmienność i nieuchronność stereotypów*, Warszawa 1994.
11. Kwaśniewski K., *Socjologia mniejszości i definicja mniejszości narodowej*. Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa, Tom I, nr 1, 1992.
12. Kwilecki A., *Mniejszości narodowe w Polsce Ludowej. Kultura i Społeczeństwo*, nr 4 (1963).
13. Mauersberg S., *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918-1939*, Wrocław 1968.
14. Minalto M., *Polacy wobec mniejszości narodowych w dwudziestoleciu międzywojennym*, http://historia.gazeta.pl/historia/1,99866,6714114,Polacy_wobec_mniejszosc_i_narodowych_w_dwudziestoleciu.html#ixzz17SNhpp9K. [aktualizacja 2009-06-12 14:31].
15. Giddens A., *Socjologia*, PWN, Warszawa 2005.
16. Mironowicz E., Łatyszonek O., *Krótką historią białoruskiej mniejszości narodowej w Polsce w latach 1944-2001*. http://old.bialorus.pl/index.php?pokaz=historia_mniejszosci1&&Rozdzial=polityka_mn
17. *Pa-naszamu u Arlianskaj Hminie*, „Niwa” 22.02.2009.
18. Sadowski A., *Narody wielkie i małe. Białorusini w Polsce*, Kraków 1992.
19. Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, PWN, Warszawa 2002.
20. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. ZNAK, Kraków 2007.
21. Tomaszewski J., *Ojczyzna nie tylko Polaków*, Warszawa 1985, s. 79.
22. *U Naraucy wiartannie da rodnaha*, „Niwa” 5.04.2009.
23. *Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*. Dz. U. 2005 Nr 17, poz. 141; Dz. U. 2005 Nr 62, poz. 550.

24. Walas T., *Narody i stereotypy*, Kraków 1995.
25. Żelazny W., *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Poznań 2006.
26. Żołądziowski C., *Mniejszości narodowe w Polsce*, [w:] *Polska 1995. Raport o rozwoju społecznym*, UNDP, Warszawa 1995.

Artykuł recenzował dr hab. Jan Maciejewski